

В АВАНГАРДІ ЗМІН І ВДОСКОНАЛЕНЬ (ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА О.Ф. ЯВОНЕНКА)

Схарактеризовано чернігівський період діяльності професора, доктора біологічних наук, члена-кореспондента АПН України, дійсного члена Міжнародної кадрової академії, ректора педагогічного університету (1982-2005 рр.) О.Ф. Явоненка.

Ключові слова: діяльність, ректор університету, О.Ф. Явоненко.

Чернігівський період життя проф. О.Ф. Явоненка розпочався у січні 1982 р., коли його за наказом Міністерства освіти УРСР було призначено ректором Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Розуміючи, що саме природничі науки і технології є основою науково-технологічного та соціального розвитку суспільства, а фундаментальна природнича підготовка вчителів є запорукою формування їхнього світогляду й фахових знань на все життя, Олександр Федотович ініціював створення хіміко-біологічного факультету. Ця подія відбулася у 1982 р., а офіційного статусу факультет набув згідно з наказом Міністерства освіти УРСР № 229 від 30 червня 1986 р.

Організацію навчального процесу на створеному факультеті очолили учні Олександра Федотовича – доцент Б.В. Яковенко (нині доктор біологічних наук, професор кафедри хімії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка) та асистент В.В. Грубінко (нині доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної біології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка). Одночасно створювалася наукова база для проведення досліджень з екологічної фізіології і біохімії гідробіонтів, започаткованих ще під час роботи у м. Тернополі, де Олександр Федотович очолював Тернопільський державний педагогічний інститут до призначення на посаду ректора ЧДПУ. Саме це у подальшому відіграло значну роль у підготовці висококваліфікованих викладачів і наукових кадрів.

Чернігівський період професора О.Ф. Явоненка був плідним і насиченим.

За роки його керівництва Чернігівським державним педагогічним інститутом (з 1998 р. – державний університет, а з 2010 р. – національний університет) у навчальному закладі, крім хіміко-біологічного, було створено й психолого-педагогічний факультет, відкрито 15 нових спеціальностей, аспірантуру та докторантуру. На історичному факультеті розпочав роботу Чернігівський сектор польової археографії Інституту археології та джерелознавства імені М.Г. Грушевського НАН України. Створення за ініціативи О.Ф. Явоненка факультетських кафедр педагогіки, психології та методики викладання профільних дисциплін посилило міжпредметні зв'язки, синтезувало елементи комплексності в інтеграції кафедр університету і загальноосвітніх шкіл. Відкриття відділу впровадження інформаційних технологій, інформаційно-методичного центру сприяло розширенню й поглибленню роботи відповідних кафедр університету. За ініціативою проф. О.Ф. Явоненка розпочав роботу редакційно-видавничий центр, з'явилися періодичні наукові видання з п'яти фахових напрямів, які сьогодні включені до переліку видань ВАК України. Також було організовано Інститут післядипломної освіти, Обласний педагогічний ліцей для обдарованої сільської молоді.

Нові реалії, що постали перед системою освіти з набуттям Україною незалежності, вимагали докорінно нових підходів до розв'язання проблем галузі. Окрім комплексу проблем недостатнього фінансування та матеріально-технічного забезпечення вищих навчальних закладів, на порядку денному гостро стояло питання створення системи освіти дорослих. Мова йшла не лише про структури фахового вдосконалення, а про створення умов для здобуття вищої освіти громадянами, які у той чи інший спосіб постраждали від розриву попередніх економічних зв'язків і не могли знайти себе в новоствореному ринку праці. Реалізацію завдань освіти дорослих у Чернігівському регіоні було покладено на Інститут післядипломної освіти (ІПО) Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка, створеного за ініціативи О.Ф. Явоненка. Уже перший набір засвідчив своєчасність і важливість цього кроку, адже до університету прийшли абітурієнти старшого віку на більшість ліцензованих спеціальностей. Про далекоглядність ректора свідчили й набори наступних років, оскільки упродовж усього часу існування ІПО пропонувані інститутом освітні послуги користувалися незмінним попитом серед абітурієнтів старшого віку.

Крім того, Інститут післядипломної освіти став важливою експериментальною лабораторією для всього університету, адже саме там розроблялися нові типи навчальних програм, планів, відпрацьовувалися нові способи організації навчального процесу.

Зважаючи на необхідність забезпечення цієї категорії студентів навчальною та навчально-методичною літературою, Олександр Федотович ставив перед керівництвом інституту та кафедрами, задіяними в підготовці майбутніх фахівців у Інституті післядипломної освіти, завдання розробити та якнайшвидше впровадити в практику відповідні посібники. Багато підручників, навчально-методичних матеріалів, що супроводжують навчальний процес, було підготовлено викладачами профільних та суміжних кафедр і побачили світ у друкованому вигляді завдяки ІПО. Крім того, велика кількість навчальної літератури як для студентів ІПО, так і загалом для студентів університету була придбана за фінансової підтримки інституту, адже навчальні програми підготовки мали багато спільного. Таким чином, питання забезпечення та комплектування бібліотеки університету були одними з найпріоритетніших у діяльності ректора.

Прагнення вивести університет і підготовку фахівців у ньому на докорінно новий щабель спостерігаємо ще в одному вкрай важливому аспекті роботи – інформатизації та комп'ютеризації закладу, якому Олександр Федотович приділяв особливу увагу. Реалізація цієї програми відбувалася в кількох напрямках. Насамперед, це створення локальної університетської мережі, підключення університету до мережі Internet, комп'ютеризація навчальних і виробничих процесів, розпочато роботи зі створення електронного каталогу в бібліотеці, зібрання електронних книжок, автоматизації бібліотечних процесів тощо.

Завжди в авангарді таких змін та вдосконалень, їхнім натхненником і керівником був О. Ф. Явоненко. Уміння глибоко аналізувати процеси і явища суспільного життя, специфіку функціонування освітньої галузі, передбачати перспективу, оперативно реагувати на виклики сьогодення були невід'ємними якостями цієї непересічної людини.

Наукова робота професорсько-викладацького складу постійно була у полі зору проф. О.Ф. Явоненка. Як передбачливий керівник Олександр Федотович був і сам прикладом творчого науковця – очолював науково-дослідну лабораторію з біохімії, на базі якої було виконано ряд дисертаційних робіт. Серед них слід відзначити кандидатську дисертацію В.В. Грубінка на тему "Роль глутаминсинтетази в детоксикації и выведении аммиака у карпа и ее свойства", яку було захищено в 1989 р. зі спеціальності "Біохімія" у Московському державному педагогічному інституті ім. В. І. Леніна (науковий керівник роботи – доктор біологічних наук, професор О. Ф. Явоненко).

Педагогічна співпраця професора О.Ф. Явоненка і голови спеціалізованої ради Московського державного педагогічного інституту, завідувача кафедри органічної і біологічної хімії доктора біологічних наук, професора Ю.Б. Філіпповича дозволила згодом підготувати в аспірантурі МДПІ фахівця з біохімії О.П. Третяка (нині кандидат біологічних наук, доцент, декан хіміко-біологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка).

Також під керівництвом доктора біологічних наук, професора О.Ф. Явоненка у 1990 р. в Інституті біохімії ім. О.В. Палладіна АН УРСР викладачем А. О. Жиденко (нині доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри біологічних основ фізичного виховання і спорту ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка) захищено кандидатську дисертацію на тему "Особенности метаболизма энергетических компонентов у зимующей молодежи коропа и роль адаптивных механизмов в її виживанні".

Плідні наукові дослідження, які проводилися на факультеті під керівництвом проф. О.Ф. Явоненка, дозволили узагальнити роль амінокислот у забезпеченні адаптацій коропових риб до несприятливих чинників середовища їх існування. Це було здійснено доцентом кафедри хімії Б.В. Яковенком, який у 1993 р. захистив докторську дисертацію зі спеціальності "Біохімія" на тему "Метаболизм глицину в організмі коропа лускатого" в Інституті фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин Академії аграрних наук України (м. Львів). Саме ним уперше була показана виняткова роль глицину в енергетичному забезпеченні організму коропа в екстремальних станах та його участь у регуляції і підтриманні метаболічного гомеостазу у риб, встановлено основні шляхи метаболізму глицину.

Більшість досліджень, які проводилися в лабораторії біохімії, були пов'язані з токсикологічними проблемами, що сприяло співпраці професора О.Ф. Явоненка з Інститутом гідробіології АН України. Так, у 1995 р. у спеціалізованій вченій раді цього інституту відбувся захист докторської дисертації на той час доцента кафедри хімії В. В. Грубінки на тему "Адаптивні реакції риб до аміаку водного середовища" (за спеціальностями "Гідробіологія" і "Біохімія"; науковий консультант роботи – доктор біологічних наук О.М. Арсан), у якій розвивається концепція про формування в організмі риб за інтоксикації аміаком цілісної системи фізіолого-біохімічних адаптацій та знешкодження токсиканту, що функціонує як каскадний механізм.

Активну підготовку дисертаційних робіт у Чернігівському педінституті вже під керівництвом учня Олександра Федотовича – доктора біологічних наук В.В. Грубінка – продовжили молоді науковці: успішно закінчили аспірантуру О. С. Смольський (нині доцент кафедри хімії ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка) та Ю.В. Леус, які в 1999 р. у спеціалізованій вченій раді Інституту гідробіології НАН України захистили кандидатські дисертації.

Професор О.Ф. Явоненко – автор понад 180 наукових праць з біохімії та психолого-педагогічних наук, співавтор навчальних посібників "Химия и биологическая химия" (1988), "Біохімія" (2000),

"Практикум з біологічної хімії" (2003) для студентів біологічних спеціальностей та факультетів фізичного виховання і спорту вищих навчальних закладів, за якими навчаються студенти України.

Після реорганізації педагогічного інституту в педагогічний університет О.Ф. Явоненко доклав значних зусиль щодо відбору й виховання кадрів, у результаті чого у 2000 р. чисельність викладачів із науковими ступенями й званнями зросла з 37% до 65%.

Також проводилася робота з подальшого вдосконалення навчального процесу, ґрунтовного перегляду навчальних планів і програм для підготовки фахівців за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями: "Бакалавр", "Спеціаліст", "Магістр". Перехід до ступеневої освіти вимагав розробки державних стандартів, упровадження сучасних технологій підготовки фахівця, формування та втілення новітніх методів контролю якості освіти. Згідно з наказом МОН України (наказ №285 від 31 липня 1998 р.) Державний стандарт освіти з хімії для педагогічних вищих навчальних закладів створювався головним чином викладачами кафедри хімії під керівництвом члена-кореспондента Академії педагогічних наук України професора О.Ф. Явоненка, який також очолював виконання держбюджетних тем: "Державний стандарт освіти з хімії для педагогічних ВНЗ" (2000-2002 рр.) та "Дидактичні основи впровадження стандарту з хімії для педагогічних ВНЗ" (2003-2004 рр.). На підставі досліджень було впроваджено педагогічні тести оцінки рівня підготовки фахівця та здійснена комп'ютеризація навчального процесу. Багаторічний експеримент дозволив ввести нову форму підсумкового державного екзамену – комплексний кваліфікаційний екзамен.

Професор О.Ф. Явоненко сприяв розвитку зв'язків університету з науковими центрами та навчальними закладами Росії, США, Німеччини, Канади, Австрії, Польщі, Ізраїлю, Чехії. Так, Олександр Федотович ініціював обмін делегаціями Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка і Градець-Краловського педагогічного факультету Празького університету. Українські викладачі мали змогу ознайомитися з особливостями навчально-виховного процесу та науковими здобутками чеських колег. Зокрема, протягом 1990-1991 навчального року О.В. Бобир (нині кандидат філологічних наук, професор, декан факультету початкового навчання ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка) працював на посаді доцента кафедри російської літератури Градець-Краловського педагогічного інституту, викладав чеським студентам курси російської літератури, краєзнавства, мав змогу досліджувати творчу спадщину українських і російських письменників-емігрантів П. Савицького та Є. Чирікова.

Завдяки підтримці професором О.Ф. Явоненком розвитку зв'язків університету з іноземними науковими центрами та навчальними закладами на базі університету були проведені різнопланові наукові міжнародні конференції.

Понад 23 роки професор О.Ф. Явоненко успішно, вдумливо, відповідно до соціальних, політичних й економічних змін, які відбувалися в країні, очолював Чернігівську вищу школу. 23 випуски молодих спеціалістів (20766 випускників) – учителі хімії, біології, математики, фізики, трудового навчання, історії, початкових класів, фізичного виховання – роз'їхалися по всій Україні, з вдячністю згадуючи професорсько-викладацький склад і, звичайно, талановитого керівника, організатора, педагога і вченого Олександра Федотовича Явоненка.

Олександр Федотович вів також активну громадську та просвітницьку діяльність: був депутатом Чернігівської міської ради (1983-1993 рр.), членом президії Науково-методичної ради з хімії Міністерства освіти СРСР (1986-1991 рр.), членом президії Українського біохімічного товариства та головою його Чернігівського відділення (з 1992 р.), головою Правління обласного товариства "Знання".

На посаді ректора професор О.Ф. Явоненко працював до 05 квітня 2005 року, у подальші роки він був Почесним ректором університету.

Плідна праця професора, доктора біологічних наук, члена-кореспондента АПН України, Заслуженого працівника народної освіти УРСР, дійсного члена Міжнародної кадрової академії О.Ф. Явоненка високо оцінена державою: він був кавалером орденів Трудового Червоного Прапора, "За заслуги" III ступеня; нагороджений медалями "А.С. Макаренка", "За заслуги в освіті", "Ветеран праці", золотою медаллю "К. Д. Ушинський".

Діяльна, творча, багатогранна особистість О.Ф. Явоненка не вмещувалася у межі стереотипних якостей формального чиновника. Це виявлялося в людяному ставленні до студентів, нетрадиційній формі організації занять з біохімії, під час вирішення виробничих і побутових питань працівників університету.

Закладені Олександром Федотовичем Явоненком у чернігівський період ідеї, організаційні заходи, створення ним згуртованої команди активних, відповідальних і творчих однодумців послужили основою для розвитку й утвердження Чернігівського державного педагогічного інституту, а згодом національного університету, що перетворився на знаний в Україні та за її межами центр підготовки й перепідготовки вчителів і науково-методичних кадрів.

*Яковенко Б.В., Куратова Т.С., Курмакова И.Н.,
Гаврилов В.Н., Смольский А.С., Бобыр А.В.*

**В АВАНГАРДЕ ИЗМЕНЕНИЙ И УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЙ
(ЧЕРНИГОВСКИЙ ПЕРИОД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРА А. Ф. ЯВОНЕНКО)**

Охарактеризован черниговский период деятельности профессора, доктора биологических наук, члена-корреспондента АПН Украины, действительного члена Международной кадровой академии, ректора педагогического университета (1982-2005 гг.) А.Ф. Явоненко.

Ключевые слова: *деятельность, ректор университета, А.Ф. Явоненко.*

*Jakovenko B.V., Kuratova T.S., Kurmakova I.N.,
Gavrilov V.N., Smolskiy A.S., Bobyr A.V.*

**IN THE VANGUARD OF CHANGES AND IMPROVEMENTS
(THE CHERNIGOV'S PERIOD OF ACTIVITY
OF THE PROFESSOR A. F. JAVONENKO)**

The Chernigov's period of activity of the professor, Dr.Sci.Biol., member-correspondent of APS of Ukraine, the full member of the International personnel academy, the rector of pedagogical university (1982-2005 A.F. Javonenko) is characterized.

Key words: *activity, the rector of university, A.F. Javonenko.*

Стаття надійшла до редакції 25.01.13